

Rapport från lättvandrad naturguidning runt Tyresö-Flaten 20 september 2018

Martina Kiibus

Guidningen var lättvandrad och anpassad för barnvagnar. 18 personer deltog inklusive ett barn i vagn. Ungefär hälften var nya, övriga hade varit med på tidigare guidningar. Jag lägger numera upp guidningarna på facebook-gruppen Aktuella händelser i Tyresö och ganska många av de nya deltagarna hade fått info den vägen. Övriga hade fått info via vänner (tycker det är så roligt när deltagarna kommer tillbaka och har med sig vänner, att det sprids på det sättet), program från tidigare guidningar, Mitt i Tyresö, naturkartan, biblioteket och min facebook-sida. Barnvagnsmamman var med för första gången och tyckte det var helt fantastiskt, både själva vandringen och att det var en så blandad grupp och inte bara småbarnsföräldrar. Hon skulle sprida info om guidningarna på Öppna förskolan och BVC.

Det var en skön septemberdag. Vi började vid busshållplats Nyfors och tog vägen ner mot Nyfors. Stannade vid det fina röda huset på Nyforsvägen 15 som är byggt av rivningsvirke och gamla lådor som man fraktade amerikanska bilar i. Berättade om områdets historia och dess höga kulturmiljövärden. Så kom vi ner till själva forsen där det inte rinner mycket vatten just nu. Men då ser man ju spåren av de olika verksamheterna desto bättre. Berättade om historien vid forsen och det strömmande vattnets betydelse för Tyresös industriella historia.

Fortsatte längs Albysjöns strand. Visade disponentvillan och bävergnag som förde oss in på prat om bäver, varför den faller träd och varför den jagades så hårt att den var helt utrotad i Sverige 1871. Nu var vi inne i Tyresta, berättade om reservatet och nationalparken och hur fantastiskt det är att vi har en så fin gammelskog i storstadens närhet.

Gick vidare till ett litet bestånd med liten blåklocka. Förr trodde man att det var älvornas kjolar som de hängit på tork. Blåklockor pollineras av humlor, som ser blått och gult bäst. Berättade om blåklockshumlan, hur pollineringen går till, att humlorna behöver besöka över 100 blommor för att fylla sin lilla mage och att det kan bli 3-400 blommor på en flygtur. Det finns också ett litet bi, blomsovarbiet som kryper in i blåklockor och sover där om natten och på så sätt bidrar till pollineringen.

Vi gick vidare, visade vägen ner till bäverhyddan och så tog dagens fys-pass vid. Uppförsbacken där det är ganska stenigt underlag. Jag hade aviserat detta i guidebeskrivningen och barnvagnsmamman fick hjälp med vagnen uppför backen, så det gick jättebra. Väl uppe pustade vi ut och väntade in alla så att var och en fick gå i sin takt. Fördelen när man får vänta en stund är att folk börjar titta sig omkring och lägga märke till saker i naturen, som de kanske skulle ha missat annars. Jag visade en fin grovstammig asp och pratade om hur man kan känna igen aspen och dess betydelse för den biologiska mångfalden. Det växte flera asptickor längs stammen och bladen har börjat få sina höstfärger.

I ett dike växte det en hel del vitmossa. Denna mossor som har en otrolig förmåga att suga upp vatten och dessutom är antiseptisk, så den har använts både som blöjor och blodstoppande. När Ronja Rövardotter rymmer hemifrån skickar hennes kloka mor med henne bröd och ett fång vitmossa så hon ska klara sig. Här växte det också en hel del fräken, som ju är en rest från jordens medeltid. Då fräken och andra ormbunksväxter var höga som träd och betades av dinosaurier. Stjälken är lite spröd och hård pga att den lagrar in kisel. Därför har fräken använts för att putsa koppar, tenn och silver mm.

Även om vi bara gick i kanten av Tyresta kunde vi se många härliga rotvältor och träd som dött av ålder. Att träden får dö i sin egen takt och ligga kvar efter att de dött är en del av gammelskogens kvaliteter och en viktig del av livet i skogen eftersom många skalbaggar och andra arter är beroende av döda träd.

Så kom vi till Rundmar. Berättade om gårdens historia, hur fantastiskt det är att det funnits en gård här sedan medeltiden och att man inte ser någon bebyggelse i närheten. En kulturmiljö som berättar en historia som är väl värd att bevara.

Vi fortsatte till Nedre kärret och pratade om våtmarkernas betydelse för den biologiska mångfalden. Kärret kantas av sälj där det surrar av humlor på våren. Sälgen blommar så tidigt och är en viktig "frukost" för de nyvakna humlorna efter övervintringen. Här växte det också vecketåg, en tågväxt vars märke använts till veckor i gamla lampor.

Nästa stopp var en myrstack, berättade om myrsamhället och deras husdjur bladlösen som myrorna mjölkar på honungsdagg, dvs söt avföring. Några kungsfåglar gnisslade ovanför oss. Gick vidare till en liten hasselbacke. På vägen hörde vi nötskrikan skrika, berättade om hur duktig nötskrikan är på att plantera ekar. Den samlar ekollon och lägger upp förråd och av olika anledningar äter nötskrikorna inte upp alla ekollon som då kan växa upp och bli stora ekar. Sträckan längs Rundmarsvägen bär en prägel av att det har varit betat och ett öppnare kulturlandskap tidigare, med en hel del ek och hasselmiljöer. Nu tränger sig unggranar på. Pratade om att detta är just ett kulturlandskap och vill man behålla dessa miljöer så måste de skötas om så att det inte växer igen.

Här vek vi av mot Övre kärret. Från gångvägen är det svårt att se att det är en fin fågellokal eftersom man mest ser vass. Visade "bettmärket" på vassbladen, som kallades för djävulsbett eftersom man tänkte att det var djävulen som försökt bita sönder vassen när han insåg att Gud höll på att skapa det största gräset i Norden.

Under en kraftledning växte det lite blodrot, så söt i sin anspråkslöshet med fyra gula kronblad. Namnet kommer av att dess rot är röd och enligt den gamla signaturläran skulle den då fungera mot blödningar. Just blodroten har en del sammandragande ämnen i sig och har nog haft en medicinsk effekt.

Som sagt, även om vi gick i kanten av Tyresta och på breda vägar så kunde man ändå känna att det är en fin skog. Många döda lågor och tjockt härlig mosslager på stenarna – så gammal så att det växer mossa på den! Tog upp några mossor till, nämligen björnmossa, hus-, vägg- och kammossa. Vägg- och husmossa är ganska vanliga marktäckande mossor och har använts till att tätat timmerhus med. De har också bakterier som kan fånga in luftens kväve och omvandla till kvävenäring och på så sätt göder de skogen. Kammossan är typisk för äldre granskog. Under en stor fantasieggande rotvälta växte det harsyra som deltagarna fick smaka på.

Efter Karlbergsängen stannade vi vid en stor grovstammig gran. Mittemot är det en brant med tallar uppe på höjden. Pratade om tallars och granars olika nischer, att tallarna med sina djupare rötter kan leva på de torra höjderna medan granarna med sina ytliga rötter behöver ha vatten högre upp i markskiktet. Det gör också att tallar klarar stormar bättre än granar. Tallen klarar även bränder betydligt bättre än vad granar gör. Så vi kom in på det kortsiktiga i att satsa på gran i skogsbruket.

Nu var det dags för rast. Vi gick ut på Bastuudden, den lilla eldstaden vid sjön nedanför Oppsätra. Det var en hel del rötter på stigen dit, men vi hjälptes åt med barnvagnen, så det gick bra. Tidigare när jag har guidat den här sträckan (sista gången var för sex år sen!) brukade vi pausa vid Karlberg, men det är betydligt finare vid Bastuudden. Både med sjöutsikten men också att man lämnar den breda stigen och känner av skogen mer. Och naturligtvis hittade deltagarna en hel del svamp längs stigen till vattnet.

Berättade om platsens historia och var man får elda i reservatet. Pratade om hur mysigt det är att elda och tälja med barn, att man kan låta barnen börja med potatisskalare för att sen gå över till knivar där man tagit bort den vassa spetsen.

Efter fikat berättade jag lite om landskapet som vi vandrat runt i, sprickdalslandskapet och ur man tänker sig att det har bildats. Det småbrutna kuperade varierade sörmländska landskapet med toppar och dalar, sjöar som ligger i de en del av sprickorna. Ett landskap som jag nog aldrig kan tröttna på. Pratade också om Tyresö-Flaten, sjön som vi gått runt och nu äntligen kommit fram till. Att den ingår i Tyresåns sjösystem och liksom de flesta sjöar i systemet är övergödd, vilket medför syrebrist på sommaren. De främsta källorna till övergödningen är dagvattnet som kommer från delar av Krusboda. Därför har kommunen anlagt dammar på Prästängen för att fånga upp dagvattnet och minska belastningen på Tyresö-Flaten.

På vägen tillbaka från eldstaden tittade vi på två mossor till; kvastmossa och stjärnmossa. Som härliga kuddar på marken. Så kom vi till kulturmarkerna kring Oppsätra. Stannade vid en fantastisk ek och pratade om dess betydelse för den biologiska mångfalden och att den hör hemma i ett hävdad kulturlandskap, och att om dessa marker inte hålls efter, så kommer de att växa igen. Man ser hur aspen liksom står och väntar vid skogsbrynet och granen på kö där bakom. Pratade också om att Gustav Vasa bestämde att alla ekar var kronans för att kunna bli skeppsvirke. I en ”skreva” på eken var det som ett torn av gula svaveltickor. Nu hade de

vissnat lite jämfört med när jag guidade här för en månad sedan. Svaveltickan är en av få tickor som betraktas som ätlig. På engelska heter den chicken of the woods pga dess gula färg.

Innan vi kom fram till själva ruinen av Oppsätra så passerade vi några syrenbuskar och äppelträd. En kvinna frågade om det hade varit något torp eller gård här. Så roligt när de själva tar in landskapet och funderar på varför det ser ut som det gör. Just äppelträd och syren är ju typiska tecken på att det bott någon där tidigare. Liksom såpnejlika, som det växer en hel del av närmare ruinen. Den odlades bl a för att ha som såpa. Kokar man rötterna blir det löddrigt och renande.

Vi tittade också på en del andra blommor som är knutna till ett öppnare landskap.

- Gulsporre, en gul lejongapsväxt med sporrar på undersidan av blomman. Enligt Linné kokades den i mjölk för att bli av med flugor, så den kallades också flugblomster. På norska heter den torskemunn och på engelska toadflax.
- Renfana, som verkligen står som en gul kryddigt doftande fana i vägrenen. Den användes för att fördriva ohyra med.
- Gulmåra, som doftar sött. Kallas också Jungfru Marie sänghalm, eftersom man tänker sig att Maria klädde Jesus krubba med den. Eller Trätogräs eftersom man pga dess väldoft lade ut den på salsgolven vid gästabuden och då kunde det uppstå bråk och slagsmål. Då var det ju bekvämt att skylla på den lilla gulmåran.
- Kärleksört, en fetbladsväxt med mycket c-vitamin och aminosyror som är god och saftig att äta av. Namnet kommer av att man använde kärleksörten för att spä i kärlek.
- Backnejlika, som lyste rosa vid torpruinen. Så fina med sina vita deltaformade mittpartier, som fungerar som vägvisare till de pollinerande insekterna. På latin heter den Dianthus deltoides, där deltoides kommer av denna vita deltaform och Dianthus har med Dios, Zeus att göra. Det är med andra ord en gudomlig blomma!

En rumänsk kvinna kunde många av blommorna på latin men hade inte alltid de svenska orden på blommorna.

Pratade också om själva Oppsätra och dess historia. Säter är ett gammalt ord för utmarksäng och det var ju klart att torparen förpassades till de lite sämre utmarkerna. Flera av torparna jobbade dessutom nere vid Nyfors (som då hette Wetingeströmmen).

Fortsatte in i skogen till en grovstammig tall, något som också är typiskt för Tyresta. Pratade om tallens höga halter av c-vitamin i såväl barren som innerbarken. Vi gick vidare över bron och fortsatte längs Tyresö-Flatens norra strand till en liten häll där det växte stensöta och tuschlav. Pratade om Linnés resor genom Sverige, att ett av uppdragen han hade var att ta reda på vilka tekniker man använde inom olika verksamheter och sprida den kunskapen mellan de olika landsändarna. Inom textilnärigen i Borås-trakten använde man just tuschlav för att färga garn med.

Så gick vi ut till det lilla beståndet med överblommad kattfot på en häll mot sjön. Berättade att den minskat pga att våra betesmarker minskar, den är ju betesgynnad. Den har sina blad tätt tryckta mot marken som ett försvar mot bete, det är svårt för kornas mular att komma åt

bladen när de ligger så. Bladens undersidor är gråludna för att förhindra avdunstning och därför kan de växa torrt.

Invid kattfoten lyste ljungen vackert ljuslila. Berättade om dess rika nektarproduktion som lockar dit bina, varpå de gör honung. Ljungen har använts som bränsle i skoglösa trakter och av rötterna flätade man korgar.

Här fanns också fräscht gröna blad av bergssyra, vars smak påminner om harsyra.

Vi avslutade guidningen bakom Tyrestaskylten vid en högstubbe som var full med fnösketickor. Berättade om hur man kan göra upp eld med hjälp av fnösketickor och att man hittat fnösketickor i gamla stenåldersgravar. Berättade om det nya naturreservatet som kommer att ligga här. En deltagare frågade om den gamla korvlinjen, så jag berättade om Gammelströmsfortet och de andra fortet längs Tyresö-Flaten och Långsjön. Här sammanfattade vi guidningen och gick tillsammans igenom alla mossor och blommor som vi hade sett under dagen. Deltagarna tyckte som vanligt att det var fantastiskt och ville gärna komma tillbaka på fler guidningar.

Det var som sagt sex år sen jag gick just den här sträckan senast. Den är ganska lång för att vara lättvandrad, guidningen tar fyra timmar och det är lite längre mellan en del av stoppen jämfört med vad jag brukar ha. Vilket beror på att det är en del partier som inte är lika fina som övriga delar. Det behöver inte vara en nackdel med en längre promenad utan stopp, deltagarna fick mer tid att prata med varandra. Och – ska man komma in i Tyresta med barnvagn så är nog det här en av de sträckningar som funkar.